

Izvērtējums „Publisko individuālo pakalpojumu klāsta izvērtējums atbilstoši apdzīvojumam”

ID Nr. VARAM 2014/14

Kopsavilkums

Izvērtējums ir veikts Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrijas īstenotā Norvēģijas finanšu instrumenta 2009.-2014.gada perioda programmas „Kapacitātes stiprināšana un institucionālā sadarbība starp Latvijas un Norvēģijas valsts institūcijām, vietējām un reģionālās iestādēm” projekta Nr.4.3.-24/NFI/INP-002 „Latvijas plānošanas reģionu un vietējo pašvaldību teritoriālās attīstības plānošanas kapacitātes palielināšana un attīstības plānošanas dokumentu izstrādāšana” ietvaros.

Izvērtējumu veica personu apvienība SIA „Grupa93” un SIA „Karšu izdevniecība Jāņa sēta”, pamatojoties uz līgumu Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministriju (11.09.2014.-11.03.2015.).

Izvērtējumā, balstoties uz demogrāfiskajām tendencēm, Latvijas apdzīvojuma struktūru un prognozēm līdz 2020.gadam un 2030.gadam, ir analizēts izglītības, kultūras, veselības aprūpes un sociālo pakalpojumu (turpmāk - publiskie individuālie pakalpojumi) teritoriālais izvietojums Latvijas reģionos (ārpus Rīgas). Izvērtējumā ir iekļauti vairāk kā desmit tūkstoši publisko pakalpojumu objektu pēc to faktiskās darbības adreses.

Izvērtējumā ir secināts, ka pēdējos gados (2000.-2013.g.) publisko individuālo pakalpojumu teritoriālā pieejamība Latvijas reģionos ir samazinājusies, ko galvenokārt ietekmēja iedzīvotāju kā pakalpojumu saņēmēju skaita samazinājums.

Turpinoties negatīvajām demogrāfiskajām un migrācijas tendencēm, pastāv risks, ka turpmākajos 15 gados (līdz 2030.g.) Latvijas iedzīvotāju skaits varētu sarukt vēl par 20%. Prognozējams skolas vecuma bērnu skaita neliels samazinājums (par 4%), vienlaikus pieaugot veco ļaužu īpatsvaram no tagadējiem 19% uz 25% 2030. gadā, kas palielinās vīrs darbības vecuma iedzīvotāju demogrāfisko slodzi 1,5 reizes.

Latvijas apdzīvojuma izmaiņas ir radījuši iedzīvotāju aizplūšana no Latvijas reģioniem, bezdarba dēļ, īpaši strauji iztukšojoties lauku apvidiem, un iedzīvotāju koncentrācija Rīgā un Pierīgā. Lielākā daļa (79,3%) Latvijas iedzīvotāju dzīvo 232 apdzīvotajās vietās ar 500 un vairāk iedzīvotājiem; Rīgas aglomerācijas kodolā – 41,7% valsts iedzīvotāju. Savukārt 12,3% Latvijas iedzīvotāju dzīvo 96,5 procentos valsts teritorijas, kas ir tikai 4 cilvēki uz kvadrātkilometru.

Iedzīvotāju aizplūšana uz pilsētām ir raksturīga visām Eiropas valstīm, un tiek veiktas reformas, lai saglabātu pakalpojuma kvalitāti un optimāli izmantotu resursus.

Lai attīstītu Latvijas reģionus un palēninātu iedzīvotāju skaita kritumu tajos, liela loma būs valsts atbalstam definētajos starptautiskās, nacionālās un reģiona nozīmes attīstības centros un to mijiedarbībai ar apkārtējām lauku teritorijām. Kopā attīstības centros 2011.gadā dzīvoja 61% valsts iedzīvotāju (1,3 milj.), t.sk. deviņās republikas pilsētās 51% valsts iedzīvotāju (1,1 milj.) un 21 pilsētā, kas definēta kā reģiona nozīmes attīstības centrs, – 10% valsts iedzīvotāju (0,2 milj.).

Izvērtējumā ir secināts, lai nodrošinātu publisko individuālo pakalpojumu pieejamību reģionos un vienlaikus optimizētu izmaksas, pakalpojumi jākoncentrē deviņās republikas pilsētās un 21 reģiona nozīmes pilsētā. Tādiem pakalpojumiem kā vidējā augstākā, vispārējā un profesionālā izglītība, profesionālā māksla, neatliekamā palīdzība, ambulatorā veselības aprūpe, sociālie pakalpojumi, kas prasa augsti kvalificētu speciālistu piesaisti, un kas ir minēti arī Reģionālās politikas pamatnostādņēs 2013.-2019.gadam definētajā minimālajā pakalpojumu „grozā”, ir jābūt pieejamiem deviņās republikas pilsētās un 21 reģiona nozīmes pilsētā.

Savukārt pastāv pakalpojumu veidi, kuros ir jā saglabā augsts pakalpojumu objektu teritoriālais blīvums (pirmsskolas izglītība, publiskās bibliotēkas, ģimenes ārstu prakses vietas, sociālie dienesti, aprūpes mājās pakalpojumi, ārpusģimenes aprūpes pakalpojumi bērniem).

Jau pašlaik vairāku pakalpojumu (mājas vizītes, neatliekamā palīdzība, aprūpe mājās) kvalitātei traucē nepietiekams transporta nodrošinājums un ceļu kvalitāte. Koncentrējot publiskos individuālos pakalpojumus attīstības centros, jānodrošina to pieejamība iedzīvotājiem, sakārtojot sabiedriskā autotransporta organizāciju, kā arī jāveic ceļu asfaltēšana un uzturēšana, lai nodrošinātu arī nomaļo pagastu centru kvalitatīvu savienojumu ar reģionālajiem centriem.

Jāizmanto Latvijas sasniegtās priekšrocības pakalpojumu virtuālajā pieejamībā (ātrs internets, liels interneta lietotāju īpatsvars, plašs platjoslas interneta tīkls valsts teritorijā) un jāturpina e-pakalpojumu attīstība, par sīkāko teritoriālo atbalsta punktu pieņemot publiskās bibliotēkas.

Pirms plānot investīcijas publisko individuālo pakalpojumu infrastruktūrā ministrijām jānosaka kritēriji un to minimālie rādītāji. Saistība ar apdzīvojumu ir tikai viens no kritērijiem, pakalpojumu objektu teritoriālo izvietojuma saglabāšanai. Izvērtējuma rezultāti liecina, ka saistība ar apdzīvojumu ir ģimenes ārstu prakšu vietu, publisko bibliotēku, pirmsskolas izglītības iestāžu un sociālo dienestu pakalpojumu sniegšanas vietām, un tās ir nepieciešamas pagastu centros un pilsētās, ja tajās dzīvo vismaz 500 iedzīvotāji. Pārējām izglītības iestādēm, veselības aprūpes, sociālajiem un kultūras pakalpojumiem jābūt saistītiem ar nacionālās nozīmes un reģionu nozīmes ekonomiskās attīstības centriem. Apdzīvojums kā kritērijs nav būtisks specifiskos pakalpojumos – muzeju, veselības un sociālās rehabilitācijas centru izvietojumā. Tomēr lēmumi arī par šo iestāžu veidošanu būtu jāpieņem, izejot no vienotas teritorijas attīstības modeļa, kur pašvaldības administratīvajā centrā ir ekonomiskās attīstības centrs un apkalpes teritorijā – mazpilsētu, ciemu un lauku viensētu tīkls.

Lai arī 2009. gadā veiktā administratīvā reforma būtiski samazinājusi pašvaldību skaitu valstī, tomēr esošais novadu dalījums vairumā gadījumu teritoriālā izvietojuma un saimnieciskajā ziņā ir nelógisks. Pašvaldību savstarpējā konkurence bieži ir šķērslis racionālu, uz attīstību orientētu lēmumu pieņemšanā saistībā ar publisko pakalpojumu organizāciju un nodrošināšanu. Tā kavē izglītības tīkla un citas neatliekamas reformas. Latvijā reāli funkcionē ne vairāk kā 30 attīstības centri, tāpēc svarīgi būtu vistuvākajā nākotnē arī administratīvo iedalījumu pārveidot atbilstoši šai realitātei.